

НІЖИНСЬКА СТАРОВИНА

27 (30)

ЦЕНТР ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВА

**Національної академії наук України і Українського товариства охорони
пам'яток історії та культури**

**НІЖИНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Миколи Гоголя**

**НІЖИНСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ
імені Івана Спаського**

НІЖИНСЬКА СТАРОВИНА

**збірник регіональної історії
та пам'яtkознавства**

с е р і я

**“Пам'яtkознавство
Північно-Східного регіону
України”
№12**

Випуск 27(30)

Н І Ж И Н – К И Ї В

Центр пам'яtkознавства НАН України і УТОПІК

2 0 1 9

Рекомендовано до друку
Вченою радою Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПК
(протокол № 10 від 8 листопада 2018 р.)

Редакційна колегія:

головний редактор – С.Ю. Зозуля
заступники головного редактора – О.Б. Коваленко, О.М. Титова, О.Г. Самойленко
члени редколегії – Л.М. Бесов, О.Д. Бойко, І.В. Верба, Я.В. Верменич,
Л.О. Гріфен, С.А. Лемяко, Є.М. Луняк, В.І. Мезенцев,
О.П. Моця, А.А. Непомнячий, С.І. Посохов, Г.В. Самойленко
відповідальний секретар – Н.М. Дмитренко

Адреса редакції:

16600, м. Ніжин Чернігівської обл., вул. Батюка, 14;
тел. +380-4631-71268, e-mail: zp_vydannja@ukr.net

Адреса веб-сайту видання:

http://pamjatky.org.ua/?page_id=579

Засновники:

Центр пам'яткознавства Національної академії наук України
і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури,
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
Ніжинський краєзнавчий музей імені Івана Спаського

Видання зареєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації –
серія КВ № 22108-12008ПР від 16.05.2016 р.)

Збірник наукових праць «Ніжинська старовина» внесений до переліку наукових
фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних
робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з історичних наук
(Наказ Міністерства освіти і науки України № 1222 від 07.10.2016 р.)

Частина матеріалів випуску була апробована під час проведення в Ніжині та Батурині
12–14 вересня 2018 р. V Міжнародних Спаських наукових читань,
присвячених 100-річчю музейної діяльності І.Г. Спаського та 25-річчю створення
Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця»

НІЖИНСЬКА СТАРОВИНА

Збірник регіональної історії

та пам'яткознавства

(серія «Пам'яткознавство

Північно-Східного регіону України», № 12)

Випуск 27 (30)

2019 р.

Видавничий будинок «Ліра»

вул. Шевченка, 111, м. Ніжин

Тел.: (0462) 231-111

Ніжинська

- Н 61 **старовина** : Збірник регіональної історії та пам'яткознавства. (Серія «Пам'яткознавство Північно-Східного регіону України», № 12) : зб. наук. пр. / гол. ред. С.Ю. Зошуля, заст. гол. ред.: О.Б. Коваленко, О.М. Титова, О.Г. Самойленко [та ін.] ; Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПШ, Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя, Ніжин. краєзнавчий музей ім. І. Спаського. Вип. 27 (30). – Ніжин ; К. : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПШ, 2019. – 228 с.

У двадцять сьомому випуску збірки наукових праць «Ніжинська старовина» міститься низка міститься низка студій із пам'яткознавства, музеєзнавства, історичної регіоналістики й етнології Північно-Дніпровського, зокрема Українського, Лівобережжя.

Видання розраховане як на фахівців: істориків, археологів, музеєзнавців, мистецтвознавців, пам'яткознавців тощо, так і на широкий загал читачів – усіх, хто цікавиться старожитностями означеного регіону, історією і культурою України в цілому.

УДК 930.1+94(477.51)«16–21»

ББК 63+63.3+63.4

14. Сорокін П.О. Соціальна стратифікація і мобільність. Соціальна і культурна мобільність. / П.О. Сорокін // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення) : навч. посіб. ; за ред. акад. НАН України Л.В. Губерського. – К. : Знання, 2009. – С. 444-457.
15. Універсали Івана Мазепи. Матеріали до українського дипломатарію / Упоряд. І. Бутич, В. Ринсевич. – К. ; Львів, 2006. – 798 с.
16. Універсали Павла Полуботка. Матеріали до українського дипломатарію / Упоряд. В. Ринсевич. – К., 2008. – 719 с.
17. Шафонский А. Черниговского наместничества топографическое описание с кратким географическим и историческим описанием Малой России / А. Шафонский – К., 1851. – 697 с.

Железко Р. Ніжинський козак другої половини XVII – XVIII ст.: права, обов'язки та роль в суспільстві Гетьманщини

Стаття присвячена місцю та ролі ніжинського козака у суспільно-політичній системі Гетьманщини, його правам і обов'язкам перед державою. Окрема увага звернена на процеси соціальної мобільності в Ніжинському козацькому полку, боротьбі ніжинських козаків проти політики «другого закріпачення» з боку української старшини; еволюції козацтва як стану.

Ключові слова: виборний козак, Гетьманщина, ніжинський козак, підпомічник, реєстр, соціальна мобільність.

Железко Р. Нежинский казак II пол. XVII – XVIII вв. : права, обязанности и роль в обществе Гетманщины

Статья посвящена месту и роли нежинского казака в общественно-политической системе Гетманщины, его правам и обязанностям перед государством. Особое внимание обращено на процессы социальной мобильности в Нежинском казацком полке, борьбе нежинских казаков против политики «второго закрепощения» со стороны украинской старшины; эволюции казачества как сословия.

Ключевые слова: выборный казак, Гетманщина, нежинский казак, подпомощник, реестр, социальная мобильность.

Zheliezko R. Nizhyn Cossack in XVII–XVIII centuries: rights, duties and role in the society of Hetmanate

The article is devoted to the place and role of the Nizhyn Cossack in the social-political system of the Hetmanate, his rights and duties to the state. Particular attention is paid to the processes of social mobility in the Nizhyn Cossack Regiment, the struggle of the Nizhyn Cossacks against the policy of «second embezzlement» by the Ukrainian elder; the evolution of the Cossacks as they are.

Key words: Elective Cossack, Hetmanate, Nizhyn Cossack, Assistant, Register, Social mobility.

[надійшло до редакції: 11.10.2018 р.]

УДК 314:94(477.53)«1800»

Каріна СОЛДАТОВА
(Батурина)

Статевो-вікова та шлюбна структура населення Батурина за сповідними розписами 1800 року

Для створення цілісної картини розвитку суспільства доречно звертатися до історії окремих адміністративних одиниць – міст, містечок і сіл, що формували традиційно еди-

ний «державний організм». На сучасному етапі розвитку історичної науки недостатньо вивчено структуру населення м. Батурин другої половини XVIII – XIX ст. Окремі аспекти даної проблематики у своїх працях розглядали О. Лазаревський [1], В. Мякотін [2], С. Токарев [3], Н. Саєнко [4] та М. Хармак [5]. Для характеристики демографічної структури Батурина у даній роботі залучимо облікові джерела – сповідні розписи та здійснимо аналіз на основі історико-демографічних методів. Частина цих джерел зберігається у Державному архіві Чернігівської області (далі – ДАЧА) (ф. 679 «Чернігівська духовна консисторія»). Там вдалося виявити сповідні книги чотирьох батуринських церков – Свято-Троїцької, Покрови Пресвятої Богородиці, Миколаївської та Іоанна Богослова. Загалом, за даними сповідних розписів станом на 1800 р. у Батурині мешкало 3585 осіб [6].

Мета статті – здійснити демографічну характеристику розвитку соціуму окремого міста на початку XIX ст. Вибірку здійснимо на основі однієї церкви – Свято-Троїцької. Для реалізації поставленої мети виконаємо такі завдання: з'ясуємо віковий, статевий склад, сімейний стан мешканців за даними сповідних книг. Отримані дані об'єднаємо при аналізі демографічної ситуації.

Сповідний розпис – це книга церковного призначення, у якій розміщували інформацію про здійснення парафіянами таїнства сповіді та причастя. Як вказує дослідниця Олена Бороденко, таку форму звітування було поширено вперше у 1215 р. IV Латеранським собором у Західній Європі [7]. На теренах Російської імперії обов'язкове ведення сповідних розписів було запроваджено в 1716 і 1718 роках. У цих документах детально фіксувалися дані про стать, вік, сімейний склад парафіян віком від одного року, які в період чотирьох постів сповідувалися й причащалися, або тільки причащалися (якщо це діти віком до 7 років).

Сповідні книги м. Батурин зберігаються у згаданому ф. 679 в ДАЧА. Джерело оформлене скорописом другої половини XVIII ст. Тексти виконано доволі розбірливим почерком, що може вказувати на освіченість і дбайливе ставлення до роботи осіб, що їх складали.

Сповідні розписи батуринських церков мають певну структуру. Вони складаються з 3 частин: преамбули, самого розпису та підсумкової таблиці. В преамбулі розпису Свято-Троїцької церкви вказано, що документ складений священиком Іваном Петровським «при оной церкві» [8]. Як відомо, церква була побудована ще за гетьманування І. Самойловича та І. Мазепи і вважалася довгий час одним із головних храмів міста [9]. Далі в сповідних книгах розміщується почерговий опис дворів, розподілений за соціальними станами. В розписі церкви їх указано три: духовні особи («духовные и ихь домашные»), військові («военные и ихь домашние»), а також селяни («поселяне и ихь домашние»). Сповідні розписи, на думку дослідника Юрія Ночового, є досить репрезентативними, оскільки у них позначені всі категорії мешканців міста – на відміну від інших облікових джерел [10].

Як показує більшість досліджень, тогочасне суспільство мало доволі низький рівень статистичної культури. Тому постає питання щодо точності зазначення віку в розглянутому джерелі. Як указує Ю. Ночовий, це залежало від того, наскільки добре були обізнані мешканці міста зі своїм справжнім віком, або чи використовували священики допоміжні джерела (метричні книги) при складанні списків, чи записували вік зі слів, по-пам'яті, або визначали його візуально [11]. Крім того, на думку дослідника Ігоря Сердюка, впродовж життя частина людей забувала свій точний вік, округлюючи

його [12]. Таке округлення виявлялося у додаванні цифр 0 і 5. За нашими підрахунками, у віковій групі 25–60 років з 441 особи виявлено 143 «ювіляри». Для позначення точності віку в історичній демографії використовується обрахунок індексу Віпла (Whipple's index). Він визначається відношенням суми чисельності населення, вік яких закінчується на 0 і 5 (починаючи з 25 років і до 60 років) помноженому на 100, до 1/5 загальної суми чисельності населення віком 23–62 років. Розраховується за формулою: $I = ((S_{25}+S_{30}+S_{35}+...+S_{60}) * 100) / (1/5 * (S_{23}+S_{24}+...+S_{62}))$. Підставивши у формулу дані сповідних відомостей, отримуємо індекс Віпла, що становить $I = 126 * 100 / 1/5 * 441 = 143$. Результат вказує на те, що якість даних поданих у розписах є поганою [13]. Для порівняння, індекс Віпла для сповідних розписів м. Полтави 1775 р. становить 141, що теж вказує на неточність джерела [14].

Далі визначимо загальну кількість мешканців, приписаних до церкви. Станом на 1800 р. там сповідалося 1005 осіб. Серед них більшість належала до стану військових – 548 осіб. На другому місці перебувало селянство – 439. Найменшу категорію становило духовенство – 18 осіб.

Далі проведемо аналіз статевого та вікового складу парафіян Свято-Троїцької церкви. Спочатку розглянемо вік мешканців, використовуючи дані Табл. 1. У населеному пункті переважали групи працездатного віку від 15 до 59 років і становили відповідно – 611 осіб. Наступну позицію займала дитяча вікова група – 349 осіб. На останній позиції знаходилися групи людей віком від 60 років і старше – 45 осіб. Найстарішим із парафіян церкви серед чоловіків був військовий товариш Захарій Карташевський – йому на час розпису було 90 років [15]. Серед жінок найстаршою була вдова Ксенія Іванова, теж із військового стану. На той час їй виповнилося 88 років [16]. Як видно з проведеного аналізу, парафіян Свято-Троїцької церкви можна віднести до «демографічно молодого» населення. За визначенням польського демографа Едварда Россета, демографічно молодим вважається те населення, де частка літніх людей не переважає 8 %.

Вікова група населення	0-14			15-59			60 і старше			Всього
	Р	Ч	Ж	Р	Ч	Ж	Р	Ч	Ж	
Батурин	349	180	169	611	275	336	45	22	23	1005
%	34,73%	17,91%	16,82%	60,80%	27,36%	33,43%	4,48%	2,19%	2,29%	100,00%

Табл. 1. Розподіл населення за статтю і віком

Використовуючи дані Табл. 1, визначимо й статевий поділ населення. У дитячій віковій групі переважало чоловіче населення. В працездатній – перевага була за жінками. Така ж тенденція збереглася і в наступній групі – старшій віковій категорії.

Для більш детальної характеристики соціальної структури міста використаємо поширену в історичній демографії таблицю необроблених даних і розподілимо населення за віком, статтю, сімейним і соціальними станами. Дані Табл. 2 і Табл. 3 дають можливість визначити коефіцієнт статевого співвідношення й особливості сімейної структури мешканців Батурина в 1800 р.

Спочатку підрахуємо статеве співвідношення, визначивши коефіцієнт фемінізації. Він вираховується за формулою: кількість жінок ділимо на кількість чоловіків, помноживши отримані дані на 100. В історичній демографії результат має бути наближений до 105,0 і знаходитися у межах від 100,0 до 110,0. Якщо показник більший чи

менший, це може вказувати, за визначенням французьких демографів Л. Анрі та А. Блюма, на недооблік котроїсь статі [17]. За цією формулою в Батурині ми одержали коефіцієнт 110 % – цей показник знаходиться у загальноприйнятих межах. Але чи перевага жіночої статі притаманна для всіх вікових груп? Щоб відповісти на це питання, визначимо статеве співвідношення в окремих вікових категоріях. Отримані дані порівнюємо з типовою таблицею ООН для закритого населення, наведеної у роботі Л. Анрі та А. Блюма. В молодшій віковій групі простежується перевага чоловічої статі над жіночою. Як видно з розпису Свято-Троїцької церкви, у розглянутому населеному пункті представники чоловічої статі переважали над жіночою у вікових групах 1–4, 5–9 та 10–14 років, що було нетиповим для суспільства того часу. Наступна вікова категорія – працездатне населення (15–59 років). Отримані дані також різняться. За

Вікова група (роки)	Жінки м. Батурин												
	Незаміжні			Заміжні			Вдови			Всього			
	Духовні	Військові	Посполиті	Духовні	Військові	Посполиті	Духовні	Військові	Посполиті	Духовні	Військові	Посполиті	Всього
0-4	1	34	30							1	34	30	65
5-9		31	27							0	31	27	58
10-14		29	17							0	29	17	46
15-19	3	30	32							3	30	32	65
20-24		21	12		10	11		1		0	32	23	55
25-29	2	3	2		26	21		1		2	30	23	55
30-34		2	2		10	13		2		0	14	15	29
35-39					11	15		6		0	17	15	32
40-44		1	1		12	11		3	4	0	16	16	32
45-49			1		15	6		5	6	0	20	13	33
50-54				2	8	5		7	3	2	15	8	25
55-59					3	1		2	4	0	5	5	10
60-64						1			2	0	0	3	3
65-69					1			11	1	0	12	1	13
>70						1		2	4	0	2	5	7
Всього	6	151	124	2	96	65	0	40	24	6	267	233	528
Всього		281 (53,22%)			183 (34,66%)			64 (12,12%)			528 (100,00%)		

Табл. 2. Розподіл чоловіків м. Батурин за статтю, віком і сімейним станом

розписом батуринської церкви, у групах 15–19, 20–24, 25–29, 35–39, 40–44, 45–49, 50–54 простежується перевага за жінками. Тільки у дітородних вікових категоріях – 30–34 та 55–59 – переважають чоловіки. Такі коливання, як пояснює Юрій Волошин, були пов'язані із трудовою міграцією населення (приплив до міста жінок-наймичок, що впливав на фемінізацію), військовою діяльністю чоловіків, стихійними лихами, жіночою смертністю при пологах. У старшій віковій категорії ситуація знову різниться [18]. У віковій групі 60–64 років зберігається перевага за чоловіками. Проте, жінок похилого віку було все ж-таки більше, ніж чоловіків.

Далі визначимо сімейну структуру мешканців міста. У Батурині серед чоловіків неодружених було 265 осіб, одружених – 193 особи, а також 19 вдівців. Найбільша частка неодружених припадала на непрацездатну вікову категорію – 71 особа. За сімейним станом найбільше неодружених було серед військових – 151 особа, на другій позиції знаходилися селяни – 107 представників, і останню позицію займали чоловіки з духовного стану – 7 осіб. 48 військових, 36 чоловіків із селян та 1 із духовних осіб залишилися неодруженими у віковій категорії 15 – 39 років. Найстаршим холостяком за розписом був Тимофій Мелешко [19]. У розписі про його родину не згадується, тому можемо

припустити, що він був неодруженим. На час проведення обліку йому виповнилося 39 років. Дана група знаходилася в категорії потенційних наречених. Після 30 років у населеному пункті чоловіки переважно були одружені всі. Як видно з аналізу, в середньому поширений вік неодружених – 25–29 років. Вони мали можливість укласти перший шлюб до 30 років. Це було притаманно для міського населення й інших регіонів.

Використовуючи дані Табл. 1–3, охарактеризуємо шлюбну структуру чоловічого населення. Серед працездатної вікової категорії (20–59 років) одруженими були 178 осіб. Серед старшої вікової категорії у шлюбі перебувало 15 осіб. У мікрогрупі працездатного віку 20–24 років одруженими були тільки 11 осіб. За сімейним станом найбільше у шлюбі перебувало чоловіків серед військових – 101 особа, серед духовенства і селян – 3 та 89 осіб відповідно. Наймолодшим одруженим чоловіком за розписом був

Вікова група (роки)	Чоловіки м. Батурин													
	Холості			Жонаті			Вдівці			Всього				
	Духовні	Військові	Господиті	Духовні	Військові	Господиті	Духовні	Військові	Господиті	Духовні	Військові	Господиті	Всього	
0-4	2	42	27							2	42	27	71	
5-9	3	35	24							3	35	24	62	
10-14	1	26	20							1	26	20	47	
15-19	1	28	20							1	28	20	49	
20-24		15	12		7	4				0	22	16	38	
25-29		2	3	1	11	22				1	13	25	39	
30-34		2	1		16	11		2		0	20	12	32	
35-39		1			17	12			1	0	18	13	31	
40-44				1	8	16				1	8	16	25	
45-49					10	8		1	4	0	11	12	23	
50-54				1	13	4		1	1	1	14	5	20	
55-59					10	6		1	1	0	11	7	18	
60-64					3	4		1	1	0	4	5	9	
65-69					4			2		0	6	0	6	
>70					2	2		1	2	0	3	4	7	
Всього	7	151	107	3	101	89	0	9	10	10	281	206	477	
Всього		265 (55,66%)			193 (40,48%)			19 (3,98%)			477 (100,00%)			

Табл. 3. Розподіл жінок м. Батурин за статтю, віком і сімейним станом

Іван Маслов – син значкового товариша Григорія Маслова. На час розпису йому виповнилося 23 роки. В його родині було 2 дітей – віком 3 та 2 роки [20].

Тепер охарактеризуємо групу вдівців. За сповідними розписами батуринської церкви вони становили найменшу частку. Вдівці були серед військових і селян – 19 осіб. Привертає увагу, що 2 військових овдовіли у віковій групі 30–34 роки. Наприклад, така ситуація спостерігалася і в с. Тростянка Батуринської сотні в другій половині XVIII ст., де за сповідними розписами вдівцями ставали молоді чоловіки [21]. Дана мікрогрупа чоловіків мала можливість одружитися вдруге, тому складала конкуренцію неодруженим, адже зазвичай мали більші статки, ніж молодші представники на «шлюбному ринку». Також часто вони самостійно виховували ще й своїх малолітніх дітей. Наприклад, Ілля Гайдамака з Батурина в 1800 р. сам опікувався чотирма дітьми [22].

Далі окремо проаналізуємо сімейний стан жінок. За сповідними розписами Свято-Троїцької церкви, у шлюбі не перебувала 281 особа. Найбільше незаміжніх припадало на молодшу вікову категорію – 169 осіб. У групі працездатного віку не уклали шлюб 112 осіб. Переважна більшість дівчат у розглянутому розписі виходили заміж у віці 20–25 років. За сімейним станом незаміжні переважали серед військових родин і селян. На третій

позиції знаходилися представниці з родин духовенства. Найстаршою незаміжною за розписом була 45-річна Параскева Стефанова – донька вдови Єфросинії Карпової [23].

Наступна категорія – заміжні жінки. В Свято-Троїцькій парафії м. Батурин їх було 183 особи. Серед жінок працездатного віку – 180 осіб. У старшій віковій групі тільки 3 жінки перебували у шлюбі. Найбільше заміжніх припадало на родини військових і домогосподарства селян. Найменша кількість заміжніх жінок була серед родин духовенства – 2 представниці. Наймолодшою заміжною за розписом була 20-річна Пелагея – дружина колезького реєстратора Стефана Подольського [24]. На час розпису в неї було 4 дітей.

Одружені жінки в м. Батурин в більшості випадків мали незначну вікову різницю зі своїми чоловіками. Але привертає увагу, що в багатьох родинах військових жінки були молодшими від чоловіків на 10 років. Виявлено один випадок, коли різниця між подружжям становила 24 роки – військовий Павло Мелешко на час розпису мав 65 років, а його дружині Агрипині виповнився 41 рік [25]. Але в розписі церкви найбільша різниця була 32 роки – військовому товаришу Захарію Карташевському було 90, а його дружині Ірині 58 років. У них було 2 дітей – 30-річний син і 20-річна донька [26].

Третьою категорією серед жіночого населення були вдови. У даній мікрогрупі перебувало 64 жінки: 40 з родин військових і 20 з селянських домогосподарств. Привертає увагу, що в Батурині багато вдів було серед жінок працездатного віку (20–59 років). Наймолодшою зафіксованою у сповідних розписах вдовою була 24-річна Наталія Галата з військового стану [27]. Такі жінки мали можливість вийти заміж вдруге.

Якщо порівняти дані таблиць, то вдів у розглянутому розписі було більше, ніж вдівців. І. Сердюк, вважає, що це було пов'язано із вищим рівнем смертності чоловіків, різницею у віці між подружжям – при якій чоловіки помирали першими, а також порівняно більшими шансами вдівців на укладання повторного шлюбу [28].

Отже, розглянуте нами джерело – сповідні розписи, незважаючи на деякі недоліки, є досить інформативними. Загальна чисельність жителів міста досліджуваного періоду становила більше 3 тис. з перевагою у статевій структурі жінок, що було звичним явищем для міст XVIII–XIX ст. Загалом, станом на 1800 р. у Батурині переважали люди активного, працездатного віку. За рівнем демографічної старості населення міста було молодим. У структурі населення перевага була за одруженими. Переважно не перебували у шлюбі представники з молодших вікових категорій, які, в свою чергу мали всі шанси на шлюб в майбутньому. Частка вдівців і вдів у структурі населення була найменшою.

Джерела та література

1. Лазаревський О. Описание старой Малороссии. Материалы для истории заселения, землевладения и управления. – Т. 2: Полк Нежинский. – К., 1893. – 552 с.
2. Мякотин В. Очерки социальной истории Украины в XVII–XVIII вв. – Прага, 1926. – Т. 1. – Вып. 3. – 217 с.
3. Токарев С. Козацька старшина Ніжинського полку у другій половині XVII – XVIII ст.: дис. ... канд. істор. наук. – Чернігів, 2015. – 191 с.
4. Саснюк Н. Козацькі родини Батурина другої половини XVIII ст. за даними Генерального опису Лівобережної України // Краєзнавство. – 2016. – № 1–2. – С. 115–122.
5. Хармак М. Винокурний промисел Батурина у XVII–XVIII ст. // Сіверщина в історії України: Збірник наукових праць. – К.; Глухів, 2016. – Вип. 9. – С. 225–228.
6. Державний архів чернігівської області (далі – ДАЧО), ф. 679, оп. 1, спр. 472, 906 арк.

7. *Бороденко О.* Статевно-вікова структура населення с. Жуки Городової сотні Полтавського полку в другій половині XVIII ст. (за матеріалами сповідних розписів 1775 року) // *Краєзнавство.* – 2012. – № 3. – С. 55–64.
8. ДАЧО, ф. 679, оп. 1, спр. 472, арк. 860.
9. *Солдатова К.* Меценатська діяльність гетьмана Івана Самойловича// *Батуринська старовина. Збірник наукових праць.* – Ніжин, 2017. – Вип. 6 (10). – С. 26–31.
10. *Ночовий Ю.* Історико-демографічна характеристика населення містечка Пириятина Лубенського полку (за сповідними розписами 1758 року) // *Сіверщина в історії України. Збірник наукових праць.* – К.; Глухів: Центр пам'яткознавства НАН України УТОПСК, 2014. – Вип. 7. – С. 133.
11. Там само. – С. 133.
12. *Сердюк І.* Полкових городов обивателі: історико-демографічна характеристика міського населення Гетьманщини другої половини XVIII ст. – Полтава, 2011. – 304 с.
13. *Волошин Ю.* Статевно-вікова та шлюбна структура населення міста Полтави в другій половині XVIII ст. // *Історична пам'ять.* – Полтава, 2011. – № 1. – С. 7.
14. Там само. – С. 8–9.
15. ДАЧО, ф. 679, оп. 1, спр. 472, арк. 861.
16. Там само, арк. 863.
17. *Анри Л., Блюм А.* Методика анализа в исторической демографии. – М., 1997. – 207 с.
18. *Волошин Ю.* Козаки і посполиті: міська спільнота Полтави другої половини XVIII ст. – К., 2016. – 356 с.
19. ДАЧО, ф. 679, оп. 1, спр. 472, арк. 864.
20. Там само, арк. 861.
21. *Солдатова К.* Структура населення с. Тростянки Батуринської сотні Ніжинського поку в другій половині XVIII ст. (за матеріалами сповідник книг 1763 року) // *Сіверщина в історії України. Збірник наукових праць.* – К.; Глухів: Центр пам'яткознавства НАН України УТОПСК, 2017. – Вип. 10. – С. 200–204.
22. ДАЧО, ф. 679, оп. 1, спр. 472, арк. 875.
23. Там само, арк. 873.
24. Там само, арк. 861.
25. Там само, арк. 863.
26. Там само, арк. 861.
27. Там само, арк. 863.
28. *Сердюк І.* Вдівці і вдови у Румянцевському описі Переяслава (історико-демографічний аналіз) // *Краєзнавство.* – 2008. – № 1–4. – С. 175–181.

Солдатова К. Статевно-вікова та шлюбна структура населення Батурина за сповідними розписами 1800 року

У статті, застосовуючи історичні та демографічні методи до сповідних розписів, розглядається статевно-вікова та шлюбна структура населення м. Батурин. Незважаючи на досить високий індекс Віпла, згадані розписи були визнані інформативними. Отримані результати показують, що в XIX ст. місто мало хороші перспективи для подальшого розвитку.

Ключові слова: сповідні розписи, військові, селяни, духовенство, структура населення, фемінізація.

Солдатова К. Поло-возрастная и брачная структура населения Батурина по исповедным росписям 1800 г.

В статье, применяя исторические и демографические методы к исповедным росписям, рассматривается поло-возрастной состав и брачная структура населения г. Батурин. Независимо на довольно высокий индекс Уипла, упомянутые росписи были признаны информативными. Полученные результаты показывают, что в XIX в. город имел хорошие перспективы для последующего развития.

Ключевые слова: исповедные росписи, военные, крестьяне, духовенство, структура населения, феминизация.

Soldatova K. Sex-age and marital structure of the population of Baturyn based on the confessional register materials of 1800

In the article, applying historical and demographic methods to confessional registers of churches in Baturyn, we consider the age, sex and marital status distribution of the population of Baturyn. Despite the high Whipple's index, the registers mentioned are considered informative. The result obtained shows that in 19 century the city had good prospects for further development.

Key words: confessional register, Cossacks, peasants, clergy, population composition, feminization.

[надійшло до редакції: 01.10.2018 р.]

УДК 94(477):929.52:-056.87

Світлана ЖУКОВА
(Глухів)

До питання меценатської діяльності родини Терещенків у Глухові. Безплатна лікарня св. Єфросинії

В історичному середмісті Глухова в ансамбль висотних архітектурних доміант – Трьох-Анастасіївського храму, вежі водогону та Миколаївської церкви – органічно вписаний мурований двоповерховий будинок, вирішений у стильових формах історизму з переважанням неоренесансних мотивів. Навіть побіжний огляд споруди приверне на себе увагу своїм оздобленням, характерним для особняків середини XIX ст.: ризалітами, рустом, арковими вікнами з лиштвом, карнизами, лучковими щипцями. Невелика сіра дошка, розташована на східному фасаді, лаконічно повідомляє: «Пам'ятка історії, архітектури та містобудування «Будинок А.Я. Терещенка», охоронний № 339-См». Це – глухівська резиденція родини Терещенків, яка дала Україні підприємців і бізнесменів, меценатів і авіаторів, громадських діячів і політиків.

До недавнього часу ми знали про представників цієї династії лише те, що вони мільйонери і цукрозаводчики, які прагнули до наживи шляхом привласнення чужої праці. Українська Радянська Енциклопедія, виконуючи ідеологічні засади 60-х років XX ст., спромоглася лише на кілька інформаційних рядків стосовно підприємницької діяльності кількох поколінь Терещенків: «Українські капіталісти і поміщики середини XIX – початку XX ст. Походили з козаків-торговців м. Глухова (тепер Сумської обл.). На експлуатації народних мас нажили великі багатства. На початку XX ст. їм належало понад 150 тис. десятин землі, 11 цукрових заводів, 8 гуралень, суконна фабрика, тощо. Головна контора «Товариство братів Терещенків» знаходилась у Києві і вела оптову торгівлю цукром на внутрішньому і світовому ринках. У 1911 р. грошові вклади Терещенків лише в закордонних банках склали 13,5 млн. крб. Після Великої Жовтневої соціалістичної революції 1917 р. всі маєтки та промислові підприємства Терещенків були націоналізовані Радянською владою» [1]. Тут ми не знаходимо про них жодного позитивного слова, не говорячи вже про громадську роботу, як і про їх благодійництво та меценатство.

З отриманням Україною незалежності у науковій літературі з'явилася низка робіт, присвячених генеалогії Терещенків, їх внеску в архітектурну розбудову Глухова та Києва, заснування філантропічних закладів, розвиток вітчизняного літакобудування, фор-